

Жигулін О. А., к.т.н., доц.,
Тонконог Д. В.
ВП НУБіП України
«Ніжинський агротехнічний
інститут»

Результативне управління безпекою праці й життєдіяльності в Україні

Постановка проблеми. Стан безпеки життєдіяльності та охорони праці в Україні погіршився. Актуальним є пошук нових підходів до вирішення даної проблеми.

Огляд наукової літератури та публікацій.

В Україні існує нормативна база у сфері безпеки життєдіяльності та охорони праці. У сфері охорони праці діють закони, кодекси, правила, переліки, норми, положення, стандарти, інструкції з охорони праці [1]. В питаннях безпеки життєдіяльності користуються законами «Основи законодавства України Про охорону здоров'я», «Про працю», «Про охорону праці», «Про освіту», «Про колективні договори і угоди», «Про дорожній рух», «Про цивільну оборону України», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про адміністративні порушення», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про екологічну експертизу». «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про пестициди і агрохіміками», «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини», «Про відходи», «Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами», «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції», «Про захист населення від інфекційних хвороб» та нормами, стандартами, правилами,

інструкціями тощо [2]. Недоліком існуючої системи управління охороною праці, яка реалізує на практиці дію перелічених нормативних актів, є її пасивний характер (починає діяти тільки після травмування людини).

Існує підхід до формування активної системи управління охороною праці в Україні, який передбачає: мотивування ключових фігур конкурентного й виробничого процесів (споживач, працівник, підприємець, розробник стандартів) до виконання вимог нормативів з охорони праці через гарантування успіху у власному розвитку (прожити довге повноцінне життя, мати доступ до інформації й матеріального благополуччя); використання ризик-орієнтованої системи управління охороною праці [3, 4].

Разом з тим, даний підхід не враховує питання безпеки життєдіяльності.

Метою дослідження, результати якого представлені в статті, є узагальнення теоретико-методологічних засад і науково-практичних рекомендацій з формування системи результативного управління безпекою праці та життєдіяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Охорона праці та безпека життєдіяльності є складовими загальної тенденції розвитку людини в інформаційному суспільстві. Індекс людського розвитку має 3 складові: 1) прожити довге повноцінне життя (українці у 2017 році жили 71,1 років); 2) мати доступ до інформації (очікувана кількість років навчання – 15,3); 3) достатній рівень валового національного доходу на душу населення (7,361). Завдяки освіті Україна має високий рівень індексу людського розвитку (0,743), що може бути перетвореним на її конкурентоспроможність.

Без знань про безпеку життєдіяльності та охорону праці неможливо виконати життєву місію та прожити довге повноцінне життя (рис. 1). Ця обставина повинна мотивувати суб'єктів за інтересами в межах внутрішнього й зовнішнього середовища підприємства (споживач, підприємець, працівник, розробник стандартів) до вивчення та нейтралізації дії загроз і небезпек.

Життя – це особлива форма існування матерії, вища по відношенню до фізичних і хімічних форм, що характеризується здатністю до розвитку, різних форм руху, самовідтворення (розмноження), росту, можливістю пристосування до навколишнього середовища, наявністю керованих біохімічних реакцій, подразливістю. Суттєвим моментом життя є постійний обмін окремого суб'єкта або певної системи речовиною, енергією та інформацією з оточуючою його зовнішньою природою. Життя може існувати лише в процесі руху через живе тіло потоків речовини, енергії та інформації. Невід'ємною властивістю усього живого є активність, тобто термін «життя» вже деякою мірою передбачає активну діяльність.

Діяльність – форма взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, що передбачає його зміну та перетворення. **Життєдіяльність** – процес існування людини в просторі та часі, що передбачає активну взаємодію з навколишнім середовищем.

Людина не лише пристосовується до навколишнього середовища, а й трансформує його для задоволення власних потреб, активно взаємодіє з ним, завдяки чому й досягає свідомо поставленої мети, що виникла внаслідок прояву в неї певної потреби. Початковими джерелами активності людини слугують її інтереси та потреби. Експерти ООН на підставі статистичних і теоретичних даних віднесли до основних інтересів, життєво важливих для кожної людини: життя, здоров'я, добробут, доступ до інформації. Розташувавши базові потреби людини в ієрархічному порядку (рис. 2) А. Маслоу встановив, що потреби більш високого рівня виникають тільки після задоволення потреб нижчого рівня. В цьому плані безпека є першою з потреб, властивих людині. На схемі двосторонній зв'язок природних потреб і потреби в безпеці позначений двома стрілками. Пряма стрілка (вгору) показує послідовність виникнення потреб, ламана (зліва) – підкреслює призначення потреби в безпеці.

Рис. 1. Схема ієрархії і взаємодії базових потреб людини [2]

Таким чином, наступні потреби людини не тільки з'являються після задоволення потреби в безпеці, але й сприяють більш повному задоволенню цієї потреби.

Безпека життєдіяльності — це галузь науково практичних знань про збереження життя й здоров'я людини, яка покликана формувати світоглядні засади гармонійних стосунків людини з природою, технікою та суспільством, виявляти, ідентифікувати та прогнозувати ризик виникнення різного роду небезпек, розробляти системи захисту від них.

Охорона праці — це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини в процесі трудової діяльності.

Наведемо категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності. **Безпека** — це відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди. **Небезпека** — явище, процес, об'єкт, суб'єкт, властивість або їх сукупність, які здатні за певних умов спричинити небажані наслідки. **Безпека**

життєдіяльності людини — відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання шкоди організму людини у будь-яких умовах її існування. **Ризик** — усвідомлена можливість виникнення події з певними небажаними наслідками (вірогідність 10^{-6}). Термін «ризик» вживається з доповненням (чого?), наприклад, ризик отруєння тощо. **Небезпечна ситуація** — процес реалізації небезпеки або певна сукупність небезпек (и) та умов існування, яка обов'язково призводить до небажаного наслідку, якщо не вжити превентивних заходів. **Аварійна ситуація** — різновид небезпечної ситуації, що об'єктивно вимагає термінових технічних та організаційних превентивних заходів. **Шкідливий чинник** — певний вид негативного впливу під час дії небезпечної ситуації. Види шкідливих чинників, для людини зокрема, — це умови існування, відмінні від нормальних: тиск, температура, фізико-хімічний склад атмосфери або їжі, рівень електромагнітного випромінювання, психологічний подразник тощо. **Вражаючий чинник** — певний вид негативного впливу під час дії аварійної ситуації. **Зовнішній захист (людини)** — комплекс заходів і засобів, метою якого є збереження життя та дієздатності певної особи й який може бути реалізованим без її активної участі. **Середовище життя людей (навколишнє середовище)** включає в свій склад природне, штучне й соціальне середовище життя та суспільну діяльність людини. **Параметри середовища** — забезпечення комфортних умов проживання людей. **Штучне середовище** — все те, що створено виробничою діяльністю людини для забезпечення життя (будівлі, споруди, транспортні та повітряні комунікації).

Мотивацією до безпеки життєдіяльності та охорони праці є те, що вони забезпечують саморозвиток людини.

До теоретико-методологічних засад результативного управління безпекою праці та життєдіяльності відноситься використання людино-центричного підходу, який оснований на принципах стейхолдер-менеджменту (врахування інтересів усіх зацікавлених у даному процесі сторін – споживачі, підприємці, працівники, розробники стандартів з якості життя) [5].

Зараз в Україні використовується неефективний оптимізаційно-технологічний підхід до управління безпекою праці та життєдіяльності (критерієм ефективності вважається рівень прибутку на одиницю ресурсів). Вмотивованими у даному процесі є тільки державні службовці-розробники стандартів. Інші учасники конкурентного процесу не пов'язують власний розвиток і розвиток бізнесу з безпекою праці та життєдіяльності. Якщо працівники й споживачі відносяться до цього пасивно, то підприємці активно намагаються економити кошти на забезпеченні належного рівня безпеки праці та життєдіяльності. Результатом цього є неконкурентоспроможність їх підприємств у перспективі (припинення діяльності через позбавлення ліцензії або патенту із-за небезпечної технології).

Обґрунтуємо даний висновок на прикладі діяльності агрофірми «Шахтар», яка є дочірнім підприємством шахти ім. О. Ф. Засядька. Керівництво на даних підприємствах використовувало оптимізаційно-технологічний підхід до управління охороною праці та безпекою життєдіяльності: використання високопродуктивної техніки та технології, економія витрат на персонал, у т.ч. й на безпеку праці. Дієвим інструментом визначення конкурентоспроможності підприємства у перспективі є «Механізм оцінки й реалізації процесів управління відновленням і розвитком конкурентоспроможності підприємств» [6]. За результатами його впровадження визначили, що конкурентоспроможність агрофірми залежить від фінансування її шахтою. Оцінимо виробничий і фінансовий потенціал головного підприємства ОП «Шахта ім. О. Ф. Засядька», що є орієнтиром вибору методу управління підвищенням конкурентоспроможності підприємства у сфері фінансів на ДП «Агрофірма Шахтар». Результати роботи «Механізму оцінки й реалізації процесів управління відновленням і розвитком конкурентоспроможності підприємств» представлені в табл. 1.

Таблиця 1

«Механізм оцінки й реалізації процесів управління відновленням і розвитком конкурентоспроможності підприємств» на прикладі ОП «Шахта ім. О.Ф. Засядька», яке є головним підприємством «Агрофірми Шахтар»

Зміст	Результат перевірки методів управління підвищенням конкурентоспроможності підприємства на формування конкурентоспроможного стану: позитивний (+) або негативний (-)			
	Короткостроковий період	Довгостроковий період		Загальний висновок
Методи управління:	Економічна оцінка	Оцінка на відповідність основній базовій конкурентній стратегії	Оцінка на відповідність державним нормативам	
	Опис та зіставлення з економічними показниками у структурі бізнес-проекту	Зіставлення з системою цілей, орієнтованих на стратегію «економія на витратах»	Зіставлення з нормативами	
Формуванням товару	+	+	+	+
Ціноутворенням	+	+	+	+
Рекламуванням	+	+	+	+
Збутом	+	+	+	+
Виробництвом	-	+	-	-
Персоналом	+	+	+	+
Витратами	+	+	+	+
Прибутком	+	+	+	+
Фінансами	+	+	+	+
Загальний висновок	Неефективний метод управління виробництвом	Відповідають	Не відповідають	Неконкурентоспроможний стан

У шахти спостерігається здатність до прогресуючого розвитку, оскільки основний вид оцінки її методів управління дав позитивний результат. Однак, розвиток не настає через неефективність методу управління підвищенням конкурентоспроможності у сфері вибору типу виробництва. Даний метод не пройшов перевірку на

ефективність за: економічними параметрами; узгодженням з нормами державного регулювання. Сутність методу складається в постійному нарощуванні навантаження на очисної вибій до 2,5 тис. т у добу й більше. Така інтенсифікація й концентрація операційної діяльності ефективна до певного рівня. Надмірне проникнення у викиднебезпечний і газonosний вугільний масив викликає газодинамічні явища, загазування й, як слідство, вибухи метаноповітряної суміші. Ефективним для шахти є коректування даного методу управління в напрямку переорієнтації підвищення вуглевидобутку з одного вибою на збільшення їхньої кількості. Високий рівень механізації видобутку й динамічність персоналу дозволить і в таких умовах нарощувати обсяги виробництва в рамках науково обґрунтованих нормативів, які гарантують безпеку ведення підземних робіт. Економічно це дозволить підвищити обсяг виробництва до 3-4 млн. т вугілля за рік, що приведе до росту рентабельності підприємства (в 30-40 разів) і буде сприяти його загальному прогресуючому розвитку.

Отже установили, що додержання нормативів з безпеки праці та життєдіяльності є складовою конкурентоспроможності підприємств.

Аналогічна ситуація склалася в аграрному секторі економіки. Порушуються нормативи використання землі (сівозміна, внесення пестицидів й неорганічних добрив). Якщо шахту позбавили ліцензії на право розробки продуктивного вугільного пласта після третього вибуху газу й загибелі людей, то у перспективі з метою безпеки життєдіяльності очікується позбавлення права на оренду землі й сільськогосподарських підприємств. Вміст гумусу у чорноземах за роки незалежності України зменшився в 2,7 разів, що обов'язково приведе до жорстких дій уряду.

Висновки: 1. Результативне управління безпекою праці й життєдіяльності безпосередньо впливає на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання й країни;

2. Системний аспект даного процесу може бути врахований за допомогою «Механізму оцінки й реалізації процесів управління відновленням і розвитком конкурентоспроможності підприємств»;

3. Впровадження механізму на підприємствах дало позитивний результат.

Напрямами подальших досліджень може бути розробка методики впровадження людино-центричного підходу до формування системи управління безпекою праці та життєдіяльності на підприємствах України.

Література: 1. Державний реєстр нормативних актів з охорони праці. Офіційний веб-сайт Держгірпромнагляду України. URL: <http://dnop.gov.ua/index.php/uk/normativna-baza/pokazhchik-npaop-28-12-2012> (дата звернення 10.04.2019 р.).

2. Запорожець О.І. Безпека життєдіяльності. URL: <https://westudents.com.-ua/glavy/2175-vstup.html> (дата звернення 10.04.2019 р.).

3. Жигулін О. А. Методичні вказівки до практичних робіт та самостійного вивчення дисциплін «Охорона праці та безпека життєдіяльності», «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для студентів технічних та економічних спеціальностей денної та заочної форми навчання. Ніжин, 2018. 182 с.

4. Жигулін О.А. Конкурентоспроможність системи управління охороною праці в аграрній сфері України: Навчальний посібник. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2015. 162 с.

5. Жигулін О. А. Людино-центричний підхід в управлінні конкуренто-спроможністю сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2018. № 10. С. 39–43.

6. Жигулін О. А. Методичний підхід до оцінювання рівня конкуренто-спроможності підприємницьких структур агробізнесу. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 88–96.